

Київський університет імені Бориса Грінченка

Інститут людини

Кафедра спеціальної психології корекційної та інклюзивної освіти

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи _____ (О. Б. Жильцов)
« 14 » 02 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Логопедія»

Змістовий модуль «Логопедія (ФФНМ, ЗНМ, порушення темпо-ритмічної
сторони мовлення)»

для студентів

спеціальності

016 Спеціальна освіта
(шифр і назва спеціальності (тей))

освітнього рівня

першого (бакалаврського)
(назва освітнього рівня, ОКР)

освітньої програми

016.00.01 Логопедія
(шифр і назва освітньої програми)

спеціалізації
(за наявності)

_____ (назва спеціалізації)

Київ – 2019

Розробник:

Тищенко Владислав Володимирович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти;

Бабич Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти;

Тичина Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти.

Викладач:

Тищенко Владислав Володимирович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти;

Бабич Наталія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти;

Тичина Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Протокол від 16.01. 2019 р. № 1

Завідувач кафедри (підпис) (О.В. Мартинчук)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми (керівником освітньої програми Логопедія)
(назва освітньої програми)

16.01. 2019 р. № 1

Керівник освітньої програми (підпис) (О.В. Мартинчук)

Робочу програму перевірено

04.02.2019 р.

Заступник директора (підпис) (Р.О. Павлюк)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Змістовий модуль «Логопедія (ФФНМ, ЗНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)»		
Вид дисципліни	обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	6 / 180	
Курс	3	-
Семестр	6	-
Обсяг кредитів	6	-
Обсяг годин, в тому числі:	180	-
Аудиторні	70	-
Модульний контроль	10	-
Семестровий контроль	30	-
Самостійна робота	70	-
Форма семестрового контролю	Екзамен	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: формувати у студентів теоретико-методологічні знання про ФФНМ, ЗНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення, причини, що їх викликають, шляхи їх подолання та попередження; практичні навички роботи з дітьми на основі засвоєних прийомів виявлення, корекції та профілактики ФФНМ, ЗНМ, порушень темпо-ритмічної сторони мовлення.

Завдання:

- формувати загальні компетентності: інформаційно-комунікаційну, самоосвітню;
- формувати фахові компетентності: організаційну, теоретико-методологічну, психолого-педагогічну, методичну, спеціально-педагогічну, спеціально-методичну, медико-біологічну, психолінгвістичну, діагностико-корекційну, логодіагностичну, логокорекційну.

3. Результати навчання за дисципліною:

- уміти демонструвати базові знання щодо функціонування мовленнєворухових систем; розвитку головного мозку, локалізації мовленнєвих зон кори головного мозку; неврологічного забезпечення мовленнєвої діяльності, механізмів порушень; неврологічних основ патології мовлення;
- уміти демонструвати базові знання зі спеціальної логопсихології; розуміння психологічних особливостей розвитку дітей при ЗНМ, ФФНМ, порушеннях темпо-ритмічної сторони мовлення у дітей різних нозологій; особливостей їхнього психічного розвитку та особистісної сфери;

- знати і розуміти анатомо-фізіологічні та психофізіологічні основи мовлення; уміти визначити стан сформованості мовлення у різних вікових періодах розвитку дитячого організму; знати і розуміти етапи розвитку мовленнєвої діяльності людини;
- знати і розуміти причини, механізми, структуру, симптоматику ФФНМ, ЗНМ, порушень темпо-ритмічної сторони мовлення;
- уміти продемонструвати навички кваліфікованого психолого-педагогічного і логопедичного обстеження дітей з ФФНМ, ЗНМ, порушеннями темпо-ритмічної сторони мовлення з метою визначення протікання психічного розвитку, відповідності його віковим нормам, а також структури порушення;
- володіти методами диференційованої діагностики для визначення виду порушень;
- уміти здійснювати корекційний вплив, володіти методами навчання та виховання дітей з ФФНМ, ЗНМ, порушень темпо-ритмічної сторони мовлення;
- уміти впроваджувати у практику різні профілактичні засоби з метою попередження виникнення мовленнєвих порушень або вторинних відхилень у психічному розвитку дитини;
- уміти консультувати дітей та дорослих з відхиленнями у мовленнєвому розвитку, їхніх батьків та педагогів з проблеми навчання, розвитку, життєвого та професійного самовизначення.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль «Логопедія (ФФНМ, ЗНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)»							
Змістовий модуль 1. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) як психолого-педагогічна проблема							
Тема 1. Психолого-педагогічна класифікація порушень мовленнєвого розвитку. Поняття про ФФНМ.	8	2	2				4
Тема 2. Формування звукової сторони мовлення в онтогенезі.	8	2		2			4

Тема 3. Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення.	8	2	2				4
Модульний контроль	2						
Разом	26	6	4	2			12
Змістовий модуль 2. Діагностика фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення у дітей							
Тема 4. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ФФНМ.	8	2		2			4
Тема 5. Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей із ФФНМ.	12	4	2	2			4
Модульний контроль	2						
Разом	22	6	2	4			8
Змістовий модуль 3. Загальний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна проблема							
Тема 6. Поняття про ЗНМ.	8	2	2				4
Тема 7. Рівні загального недорозвитку мовлення (за Р.Є. Левіною).	8	2		2			4
Модульний контроль	2						
Разом	18	4	2	2			8
Змістовий модуль 4. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей							
Тема 8. Симптоматика ЗНМ.	8	2	2				4
Тема 9. Обстеження мовлення дітей із ЗНМ.	12	4		2			6
Тема 10. Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ.	10	2	2	2			4
Тема 11. Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ.	10	2	2	2			4
Модульний контроль	2						
Разом	42	10	6	6			18
Змістовий модуль 5. Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення							
Тема 12. Поняття, причини виникнення, симптоматика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення та їх класифікація.	10	2	2				6
Тема 13. Заїкання як стійке мовленнєве порушення. Диференціальна діагностика різних форм заїкання у дітей.	10	2		2			6
Тема 14. Лікувально-педагогічний комплекс подолання заїкання. Етапи логопедичного впливу при темпо-ритмічних порушеннях мовлення.	10	2	2				6
Тема 15. Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих. Профілактика темпо-ритмічних порушень мовлення.	10	2		2			6

Модульний контроль	2						
Разом	42	8	4	4			24
Підготовка та проходження контрольних заходів	30						
Усього за змістовим модулем "Логопедія (ФФНМ, ЗНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)"	180	34	18	18			70

5. Програма навчальної дисципліни

Програма змістовного модуля «Логопедія (ЗНМ, ФФНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)»

Змістовий модуль I.

Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) як психолого-педагогічна проблема

Тема 1. Психолого-педагогічна класифікація порушень мовленнєвого розвитку. Поняття про ФФНМ.

Історичний аспект розвитку класифікації порушень мовленнєвого розвитку у дітей. Лінгвістичний, медико-біологічний та психолого-педагогічний підходи до аналізу мовленнєвих вад. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку з урахуванням принципів аналізу структури дефекту (за Л.С.Виготським). Розмежування “первинних” мовленнєвих розладів, спричинених поразкою або дисфункцією мовленнєвих механізмів, від “вторинних”, які спостерігаються у дітей з порушеннями інтелекту, сенсорної сфери тощо. Сучасні клініко-педагогічна та психолого-педагогічна (за Р.Є.Левіною) класифікації мовленнєвих розладів. Дискусійні питання класифікації. Затримка та недорозвиток мовлення. Визначення фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення. Статистичні дані про поширеність ФФНМ. Причини мовленнєвих порушень (біологічні і соціально-психологічні, органічні і функціональні, центральні і периферійні). Екзогенні та ендогенні фактори в етіології ФФНМ.

Ключові слова: фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення класифікація порушень мовлення.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [1; 3; 9]

Тема 2. Формування звукової сторони мовлення в онтогенезі.

Механізми оволодіння фонетико-фонематичною стороною мовлення. Специфічні психологічні механізми розвитку мовлення. Формування сенсорного та перцептивного рівнів слухового сприймання в онтогенезі. Формування фонематичних уявлень про звуковий склад слів в онтогенезі. Формування правильної звуковимови в онтогенезі. Оволодіння дітьми звуковим аналізом та синтезом.

Ключові слова: онтогенез, звук, фонема, сенсорний та перцептивний рівні слухового сприймання

Рекомендована основна література [1; 4]

Рекомендована додаткова література [1; 4; 5; 7]

Тема 3. Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення

Критерії та нормативні показники оволодіння фонетико-фонематичною стороною мовлення: гуління, лепет, сенсорний рівень слухового сприймання, перцептивний рівень слухового сприймання, фонематична увага та пам'ять, фонематичний контроль, фонематичні уявлення, оволодіння правильною артикуляцією фонем, навички довільного звукового аналізу та синтезу.

Ключові слова: нормативні показники, фонематичний контроль, фонематичні уявлення.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [3; 10; 11; 13]

Змістовий модуль II.

Діагностика та корекція фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення у дітей

Тема 4. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ФФНМ.

Характеристика мовлення дітей з ФФНМ. Стан сформованості фонетичної системи мовлення у дітей з дислалією, ринолалією, дизартрією (звуковимови, складова структура). Особливості фонематичної сторони мовлення у дітей з ФФНМ: стан сформованості фонематичного сприймання на перцептивному рівні; фонематичної уваги та пам'яті; навичок слухового контролю; фонематичних уявлень; операцій ймовірного прогнозування на фонологічному рівні. Характеристика пізнавальної діяльності дітей з ФФНМ. Характеристика готовності дітей з ФФНМ до школи.

Ключові слова: психолого-педагогічна характеристика, фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [3; 10; 11; 13]

Тема 5. Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей з ФФНМ

Організація діагностичного логопедичного обстеження дітей із ФФНМ. Обстеження звуковимови у дітей із ФФНМ. Діагностична процедура обстеження фонематичних процесів у дітей із ФФНМ. Діагностика сформованості довільних видів звукового аналізу у дітей із ФФНМ.

Ключові слова: діагностична процедура, фонематичні процеси

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [3; 10; 11; 13]

Змістовий модуль III.

Загальний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна проблема

Тема 6. Поняття про ЗНМ.

Поняття про системний недорозвиток мовлення. Визначення загального недорозвитку мовлення, відмежування його від інших форм мовленнєвої патології. Етіологія ЗНМ.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, системні порушення мовлення.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [1; 2; 15; 15]

Тема 7. Рівні загального недорозвитку мовлення (за Р.Є. Лєвіною).

Три рівні загального недорозвитку мовлення. Характеристика ЗНМ I рівня; Характеристика ЗНМ II рівня; Характеристика ЗНМ III рівня. Характеристика ЗНМ IV рівня. Диференційні ознаки рівнів ЗНМ.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення, рівні ЗНМ.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [1; 2; 15; 15]

Змістовий модуль IV.

Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей

Тема 8. Симптоматика ЗНМ.

Специфічні відхилення в формуванні компонентів мовленнєвої системи при ЗНМ: фонетико-фонематичної; лексичної; граматичної; зв'язного мовлення. Особливості немовленнєвих функцій у дітей. Особливості ігрової діяльності дітей із ЗНМ. Особливості навчальної діяльності дітей із ЗНМ.

Ключові слова: симптоми порушень мовлення, аграматизми, кількісні та якісні відхилення.

Рекомендована основна література [3; 5]

Рекомендована додаткова література [1; 2; 13; 14]

Тема 9. Обстеження мовлення дітей із ЗНМ.

Організація та етапи діагностичного обстеження дітей із ЗНМ. Збір анамнестичних даних. Спостереження за дітьми із ЗНМ у процесі ігрової та навчальної діяльності. Обстеження немовленнєвої сфери дітей із ЗНМ. Обстеження мовлення дітей із ЗНМ. Зміст та методики обстеження лексичної сторони мовлення дітей. Зміст та методики обстеження граматичної сторони мовлення дітей. Обстеження зв'язного мовлення дітей із ЗНМ. Обстеження фонологічної сторони мовлення дітей із ЗНМ. Діагностичні критерії для визначення рівня ЗНМ. Формулювання висновку логопедичного обстеження.

Ключові слова: діагностика, діагностична методика, обстеження, логопедичне заключення.

Рекомендована основна література [3; 5]
Рекомендована додаткова література [1; 2; 3; 5; 9]

Тема 10. Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ.

Комплектування груп для дітей з ЗНМ. Особливості організації корекційно-виховної роботи в групах для дітей з ЗНМ, режим роботи, графік проведення логопедичних занять. Посадові обов'язки логопеда, вихователя, музичного керівника, інструктора з фізичної культури в групах для дітей з ЗНМ. Планування роботи логопеда та вихователя в групах для дітей із ЗНМ.

Ключові слова: групи для дітей із ЗНМ, програма корекційного навчання, комплектування груп для дітей із ЗНМ, посадові обов'язки.

Рекомендована основна література [2; 5]
Рекомендована додаткова література [1; 4; 5; 8]

Тема 11. Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ.

Програма корекційного навчання з розвитку мовлення дітей із ЗНМ. Особливості логопедичної роботи при ЗНМ I, II та III рівня. Корекція лексичної сторони мовлення. Корекція граматичної сторони мовлення. Розвиток зв'язного мовлення. Підготовка дітей із ЗНМ до школи (попередження труднощів в оволодінні письмом та читанням, пропедевтика шкільної неуспішності з предметів мовного циклу). Особливості логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ шкільного віку. Програмно-методичного комплексу „Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ”.

Ключові слова: програма корекційного навчання, корекційна робота.

Рекомендована основна література [2; 5]
Рекомендована додаткова література [1; 4; 5; 8]

Змістовий модуль V.

Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення

Тема 12. Поняття, причини виникнення, симптоматика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення та їх класифікація.

Визначення понять «темпо мовлення», «ритм мовлення», різновидності темпу і ритму мовлення та їх значення для розвитку мовленнєвої діяльності. Короткі історичні відомості про вивчення порушень темпу і ритму мовлення у дітей.

Сучасне визначення порушення темпу і ритму мовлення та механізми їх виникнення (брадилалія, тахилалія, баттаризм, полтерн, кллатерінг, заїкання). Поняття факторів схильності (ті, що сприяють появі мовленнєвого розладу) та факторів виникнення (ті, що призводять та безпосередньо викликають зазначене порушення). Клініко-фізіологічна характеристика тахилалії, брадилалії. Фізіологія порушення темпу мовлення. Симптоматика порушення темпу мовлення. Фізіологічні зупинки та ітерації у дітей дошкільного віку, причини їх виникнення.

Класифікація порушення темпу мовлення. Психологічні особливості особистості.

Ключові слова: темп мовлення, ритм мовлення, брадилалія, тахилалія, баттаризм, полтерн, клатерінг.

Рекомендована основна література [1]

Рекомендована додаткова література [3; 16, 18, 19]

Тема 13. Заїкання як стійке мовленнєве порушення. Диференціальна діагностика різних форм заїкання у дітей.

Сучасне визначення заїкання. Поняття факторів схильності (ті, що сприяють появі мовленнєвого розладу) та факторів виникнення (ті, що призводять та безпосередньо викликають зазначене порушення). Клініко-фізіологічна характеристика заїкання. Фізіологія заїкання. Симптоматика заїкання.

Мовленнєві судоми (за типологією, за місцем локалізації, за силою та ступенем виразності). Феномен фіксованості на ваді: нульовий ступінь, помірний ступінь, виражений ступінь. Класифікація заїкання (характеристика неврозподібної форми заїкання та невротичної форми заїкання).

Диференціальна діагностика різних форм заїкання за основними показниками обстеження. Статистика розповсюдженості за ознаками статі та за спадковим фактором.

Ключові слова: заїкання, локалізація, мовленнєві судоми, феномен фіксованості, неврозподібна форма, невротична форма.

Рекомендована основна література [1]

Рекомендована додаткова література [3; 17, 20, 21]

Тема 14. Лікувально-педагогічний комплекс подолання заїкання. Етапи логопедичного впливу при темпо-ритмічних порушеннях мовлення.

Комплексний підхід до подолання заїкання: лікувально-оздоровчий та корекційно-педагогічний. Дидактичні основи логопедичних занять із заїкуватими дітьми. Свідомість та активність дітей на заняттях. Наочність та технічні засоби навчання. Методика логопедичних занять із заїкуватими дошкільниками.

Комплексні системи реабілітації дітей із заїкання дошкільного віку: а) методика Н. Власової і О. Рау; б) методика В. Селіверстова; в) методики Н. Чевельової, А. Ястребової, С. Миронової.

Комплексні системи реабілітації підлітків, що заїкаються, і дорослих: а) методика С. Ляпідевського; б) методика А. Євгенової і М. Смирнової; в) методика В. Шкловського; г) методика М. Буянова, Г. Драпкіна, Є. Богданової, Н. Жихаревої; д) система комплексної медико-педагогічної реабілітації дорослих Н. Асатіані; ж) система комплексної реабілітації Ю. Некрасової; з) система комплексної реабілітації Л. Арутюнян.

Основні принципи роботи з дошкільниками: режим, лікувальні заходи, логопедичні заняття, логоритмічні ігри й вправи, загальнооздоровчі заходи.

Ключові слова: режим, лікувальні заходи, загальнооздоровчі заходи, комплексні системи реабілітації.

Рекомендована основна література [1]

Рекомендована додаткова література [3; 16, 18, 19]

Тема 15. Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих. Профілактика темпо-ритмічних порушень мовлення.

Згідно сучасним педагогічними теоріями, уявлення про педагогічні технології пов'язується з певним набором базисної техніки, використання якої дозволяє прогнозувати й досягати бажаного результату навчально-виховного процесу. (В. Беспалько, 1989). Серед логопедичних технологій корекції науковці називають технології: 1) гальмування патологічних мовленнєворухових стереотипів; 2) регуляції емоційного стану; 3) розвиток координації та ритмізації рухів; 4) формування мовленнєвого дихання; 5) формування навичок раціональної голосоподачі й голосоведення; 6) розвиток просодичної сторони мовлення; 7) розвиток плануючої функції мовлення; 8) інструментальні методи впливу.

Процес спілкування в осіб із заїканням змінений у ряді ланок: емоційному (логофобія), когнітивному (розуміння і оцінювання комунікативної ситуації, уявлення про себе як суб'єкта спілкування), поведінковому (уникнення низки ситуацій, звуження кола контактів).

Ефективність подолання заїкання. Критерії оцінювання мовлення після проведеного курсу логопедичних занять. Профілактика заїкання.

Ключові слова: гальмування, раціональна голосоподача, плануюча функція мовлення, логофобія.

Рекомендована основна література [1]

Рекомендована додаткова література [3; 17, 20, 21]

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів зі змістового модуля «Логопедія (ЗНМ, ФФНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)»

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4		Модуль 5	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	3	3	3	3	2	2	5	5	4	4
Відвідування семінарських занять	1	2	2	1	1	1	1	3	3	2	2
Відвідування практичних занять	1	1	1	2	2	1	1	3	3	2	2
Робота на семінарському занятті	10	2	20	1	10	1	10	3	30	2	20
Робота на практичному занятті	10	1	10	2	20	1	10	3	30	2	20
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	2	10	2	10	4	20	4	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Разом			76		71		59		116		93
Максимальна кількість балів: 415											
Розрахунок коефіцієнта: $k=415/60=6,91$											

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

Змістовий модуль 1. Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) як психолого-педагогічна проблема

Тема 1. Психолого-педагогічна класифікація порушень мовленнєвого розвитку. Поняття про ФФНМ (4 год).

Завдання: накреслити схему «Класифікація порушень мовленнєвого розвитку».

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 2. Формування звукової сторони мовлення в онтогенезі (4 год).

Завдання: Конспект праці Є.Ф.Соботович «Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку». Частина 1.

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 3. Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення (4 год).

Завдання: Скласти таблицю «Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення в онтогенезі».

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Змістовний модуль 2. Діагностика фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення у дітей

Тема 4. Психолого-педагогічна характеристика дітей із ФФНМ (4 год).

Завдання: Скласти психолого-педагогічну характеристику дитини з ФФНМ.

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 5. Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей із ФФНМ (4 год).

Завдання: Скласти таблицю «Діагностична процедура обстеження фонематичних процесів дітей з ФФНМ»

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Змістовий модуль 3. Загальний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна проблема

Тема 6. Поняття про ЗНМ (4 год).

Скласти таблицю «Порівняння ЗМР та ЗНМ»

Завдання: Скласти таблицю «Порівняння ЗМР та ЗНМ»

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 7. Рівні загального недорозвитку мовлення (за Р.Є. Левіною)
(4 год).

Завдання: Скласти таблицю «Рівні загального недорозвитку мовлення».

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Змістовий модуль 4. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей

Тема 8. Симптоматика ЗНМ (4 год).

Завдання: Конспект праці Є.Ф. Соботович «Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку». Частина 2.

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 9. Обстеження мовлення дітей із ЗНМ (6 год).

Завдання: Конспект праці Є.Ф. Соботович «Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку». Частина 3.

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 10. Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ (4 год).

Завдання: Конспект праці Л. Трофименко «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ».

Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Тема 11. Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ (4 год).

Завдання: Підготувати реферат з теми «Корекція лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ».

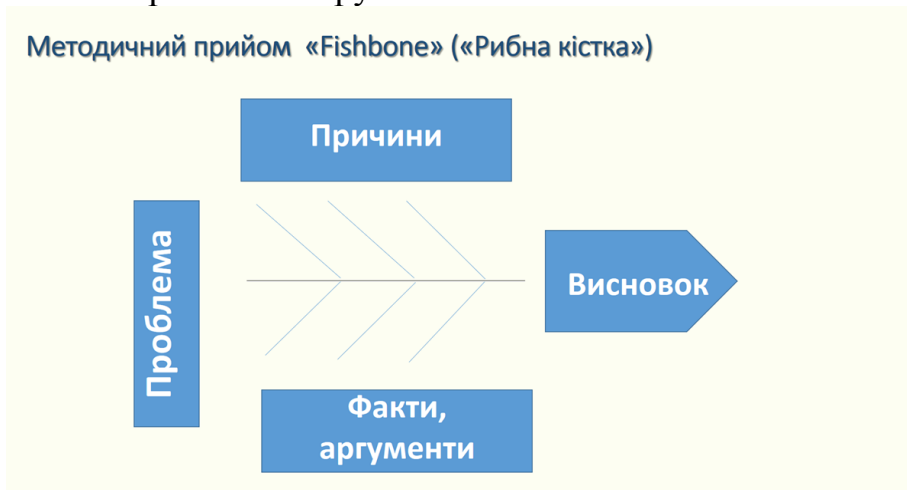
Критерії оцінювання:

1. Змістовність – 1 б.
2. Правильність – 1 б.
3. Самостійність – 1 б.
4. Креативність – 1 б.
5. Критичність мислення -1 б.

Змістовний модуль 5. Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення

Тема 12. Загальна характеристика порушень темпу і ритму мовлення (6 год).

Проаналізувати основні мовленнєві і немовленнєві симптоми порушень темпу і ритму мовлення. З допомогою методичного прийому «Fishbone» класифікувати темпо-ритмічні порушення мовлення.

Оформити результати в зошиті.

Критерії оцінювання:

1. Здатність продемонструвати критичне мислення у процесі аналізу та логічного структурування матеріалу – 2 б.
2. Здатність до творчого і вміння презентувати власну позицію – 2 б.

3. Здатність до грамотної (без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок) презентації матеріалу – 1 б.

Тема 13. Психолого-педагогічне обстеження осіб із заїканням (6 год).

1. Розробити комплект дидактичних матеріалів для обстеження темпоритмічної сторони мовлення.
2. Скласти схему «Формулювання логопедичного заключення при заїканні».
3. Скласти психолого-педагогічну характеристику дошкільника із заїканням за результатами спостереження за його ігровою та навчальною діяльністю.

Тема 14. Лікувально-педагогічний комплекс подолання заїкання (6 год).

1. Відео-кейс: переглянути фільм «Король говорить».
2. Дайте розгорнуті відповіді письмово:
  - а) Яке порушення мовлення ви виявили у головного героя фільму? Визначте його форму.
  - б) Який психологічний ефект використав логопед для покращення мовлення пацієнта?
  - в) користуючись інтернет-ресурс, здійсніть пошук інформації та назвіть прізвище київського фоніатра, який у 1950 р. розробив апарат для корекції цього порушення на основі аналогічного психологічного ефекту.

Критерії оцінювання:

1. Здатність продемонструвати критичне мислення у процесі аналізу переглянутого відео-кейсу та логічного структурування матеріалу – 2 б.
2. Здатність до творчого і свідомого відношення до переглянутого фільму та вміння презентувати власну позицію – 2 б.
3. Здатність до грамотної (без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок) презентації матеріалу – 1 б.

Тема 15. Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих (6 год).

Здійснити пошук програм і методичних посібників з логоритміки та здійснити огляд обраних авторських методик.

Результати занести в таблицю:

№ з/п	Автор розробки/програми/методики	Опис	Категорія і вік дітей	Джерело/посилання

Критерії оцінювання:

1. Здатність до коректного і науково виваженого аналізу теоретичного і практичного матеріалу – 1 бал.
2. Здатність до творчого і свідомого відношення до прочитаного – 2 бали.
3. Здатність до логічного структурування матеріалу – 1 бал.

4. Здатність до грамотної (без орфографічних, пунктуаційних та стилістичних помилок) презентації матеріалу – 1 бал.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

№ МКР	Форма проведення	Критерії оцінювання	Кількість балів
МКР 1	Тестування (10 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	2,5 бал
МКР 2	Тестування (10 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	2,5 бал
МКР 3	Тестування (10 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	2,5 бал
МКР 4	Тестування (10 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	2,5 бал
МКР 5	Тестування (10 тестових завдань)	Правильна відповідь на тестове завдання	2,5 бал

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

Письмова.

Критерії оцінювання завдань

За перше завдання (репродуктивного характеру) – тах 10 балів за правильну відповідь, яка демонструє знання і розуміння теоретичного матеріалу.

За друге завдання (аналітичне) – тах 10 балів за правильну, розгорнуту відповідь, з наявним аналізом та аргументацією власної позиції щодо змісту питання.

За третє завдання (практичне) – тах 20 балів за правильну, розгорнуту відповідь, яка на високому рівні презентує сформованість у студента професійних компетентностей у сфері навчання, виховання і розвитку дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю.

Питання репродуктивного і аналітичного характеру

1. Сучасні клініко-педагогічна та психолого-педагогічна (за Р.Є.Левіною) класифікації мовленнєвих розладів. Дискусійні питання класифікації.

2. Затримка та недорозвиток мовлення.

3. Визначення фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення.

4. Причини ФФНМ (біологічні і соціально-психологічні, органічні і функціональні, центральні та периферійні).

5. Екзогенні та ендогенні фактори в етіології ФФНМ.

6. Механізми оволодіння фонетико-фонематичною стороною мовлення.
7. Специфічні психологічні механізми розвитку мовлення.
8. Формування сенсорного та перцептивного рівнів слухового сприймання в онтогенезі.
9. Формування фонематичних уявлень про звуковий склад слів в онтогенезі.
10. Формування правильної звуковимови в онтогенезі.
11. Оволодіння дітьми звуковим аналізом та синтезом.
12. Критерії та нормативні показники оволодіння фонетико-фонематичною стороною мовлення.
13. Характеристика мовлення дітей з ФФНМ.
14. Стан сформованості фонетичної системи мовлення у дітей з дислалією, ринологією, дизартрією (звуковимови, складова структура).
15. Особливості фонематичної сторони мовлення у дітей з ФФНМ: стан сформованості фонематичного сприймання на перцептивному рівні; фонематичної уваги та пам'яті; навичок слухового контролю; фонематичних уявлень; операцій ймовірного прогнозування на фонологічному рівні.
16. Характеристика пізнавальної діяльності дітей з ФФНМ.
17. Характеристика готовності дітей з ФФНМ до школи.
18. Організація діагностичного логопедичного обстеження дітей із ФФНМ.
19. Обстеження звуковимови у дітей із ФФНМ.
20. Діагностична процедура обстеження фонематичних процесів у дітей із ФФНМ.
21. Діагностика сформованості довільних видів звукового аналізу у дітей із ФФНМ.
22. Визначення загального недорозвитку мовлення, відмежування його від інших форм мовленнєвої патології.
23. Етіологія ЗНМ.
24. Характеристика ЗНМ I рівня.
25. Характеристика ЗНМ II рівня.
26. Характеристика ЗНМ III рівня.
27. Специфічні механізми мовлення. Їх структура та значення для розвитку мовлення в онтогенезі.
28. Загальнофункціональні механізми мовлення. Їх структура та значення для розвитку мовлення в онтогенезі.
29. Порушення специфічних механізмів мовлення при ЗНМ.
30. Порушення загальнофункціональних механізмів мовлення при ЗНМ.
31. Проблеми оцінки лексичної сторони мовлення дітей з нормальним та порушеним онтогенезом.
32. Лінгводидактичний та психолінгвістичний підходи до вивчення лексичної сторони мовлення дитини.

33. Психологічні механізми розвитку лексичної сторони мовлення в онтогенезі.
34. Нормативні показники та критерії оцінки стану сформованості лексичної сторони мовлення.
35. Поняття «граматика» та «граматична сторона мовлення».
36. Розділи граматики: морфеміка, морфологія, синтаксис.
37. Граматичне значення та граматичні категорії, частини мови як об'єкт вивчення морфології.
38. Формування морфологічного компонента мовлення в онтогенезі.
39. Формування синтаксичного компонента мовлення в онтогенезі.
40. Нормативні показники та критерії сформованості граматичної сторони мовлення.
41. Формування зв'язного мовлення в онтогенезі.
42. Особливості немовленнєвих функцій у дітей із ЗНМ.
43. Особливості ігрової діяльності дітей із ЗНМ.
44. Особливості навчальної діяльності дітей із ЗНМ.
45. Організація та етапи діагностичного обстеження дітей із ЗНМ.
46. Спостереження за дітьми із ЗНМ у процесі ігрової та навчальної діяльності.
47. Обстеження немовленнєвої сфери дітей із ЗНМ.
48. Обстеження мовлення дітей із ЗНМ.
49. Зміст та методики обстеження лексичної сторони мовлення дітей.
50. Зміст та методики обстеження граматичної сторони мовлення дітей.
51. Обстеження зв'язного мовлення дітей із ЗНМ.
52. Обстеження фонологічної сторони мовлення дітей із ЗНМ.
53. Діагностичні критерії для визначення рівня ЗНМ.
54. Формулювання висновку логопедичного обстеження при ФФНМ та ЗНМ.
55. Комплектування груп для дітей з ЗНМ.
56. Особливості організації корекційно-виховної роботи в групах для дітей з ЗНМ, режим роботи, графік проведення логопедичних занять.
57. Програма корекційного навчання з розвитку мовлення дітей із ЗНМ.
58. Особливості логопедичної роботи при ЗНМ I, II та III рівня.
59. Підготовка дітей із ЗНМ до школи (попередження труднощів в оволодінні письмом та читанням, пропедевтика шкільної неуспішності з предметів мовного циклу).
60. Особливості логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ шкільного віку.
61. Сучасні підходи до розуміння механізму виникнення заїкання.
62. Клініко-фізіологічна характеристика заїкання. Сучасне визначення терміну «заїкання».
63. Особливості фізіології заїкання.
64. Симптоматика заїкання. Порівняльна характеристика заїкання з іншим розладами темпо-ритмічної сторони мовлення.
65. Мовленнєві судоми (за типологією, за місцем локалізації, за силою та ступенем виразності).

66. Форми заїкання відповідно до сучасної класифікації розладу.
67. Психологічні особливості особистості заїкуватих.
68. Феномен фіксованості на порушенні при заїканні.
69. Клінічне та психолого-педагогічне обстеження заїкуватих.
70. Комплексний підхід до подолання заїкання.
71. Визначте фактори, що впливають на ефективність подолання заїкання.
72. Визначте критерії оцінювання мовлення після проведеного курсу логопедичних занять з подолання заїкання.
73. Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих.
74. Клініко-фізіологічна характеристика тахилалії.
75. Клініко-фізіологічна характеристика брадилалії.
76. Фізіологія порушення темпу мовлення.
77. Симптоматика порушення темпу мовлення.
78. Фізіологічні зупинки та ітерації у дітей дошкільного віку, причини їх виникнення.
79. Класифікація порушення темпу мовлення.
80. Психологічні особливості особистості з порушеннями темпу мовлення.

Питання практичного характеру

1. За описом визначити тип порушення мовлення дитини та запропонувати напрями корекційно-розвивальної роботи з цією дитиною. Обґрунтувати свою відповідь.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична картка дисципліни

Навчально-методична карта змістового модуля «Логопедія (ЗНМ, ФФНМ, порушення темпо-ритмічної сторони мовлення)»

Разом: 180 год., з них 34 год. – лекції, 18 год. – практичних заняття, 18 год. – семінарських занять; самостійна робота – 70 год.,
модульний контроль – 10 год., семестровий контроль – 30 год.

Модулі	Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3	
Назва модуля	Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) як психолого-педагогічна проблема (76 б.)			Діагностика фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення у дітей (71 б.)		Загальний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна проблема (59 б.)	
Лекції	1 (1 бал)	2 (1 бал)	3 (1 бал)	1 (1 бал)	2 (2 бали)	1 (1 бал)	2 (1 бал)
Теми лекцій	Психолого-педагогічна класифікація порушень мовленнєвого	Формування звукової сторони мовлення в онтогенезі.	Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної	Психолого-педагогічна характеристика дітей із ФФНМ.	Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей	Поняття про ЗНМ.	Рівні загального недорозвитку мовлення (за Р.Є. Левіною).
Практичні заняття		11 балів		11 балів	11 балів		11 балів
Теми практичних занять		Формування звукової сторони мовлення в онтогенезі.		Психолого-педагогічна характеристика дітей із ФФНМ.	Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей із ФФНМ.		Рівні загального недорозвитку мовлення (за Р.Є. Левіною).
Семінарські заняття	11 балів		11 балів		11 балів	11 балів	
Теми семінарських занять	Психолого-педагогічна класифікація порушень мовленнєвого розвитку.		Нормативні показники розвитку фонетико-фонематичної сторони		Обстеження фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей із ФФНМ.	Поняття про ЗНМ.	
Самостійна робота	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів
Поточний контроль	модульна контрольна робота №1 (25 балів)			модульна контрольна робота №2 (25 балів)		модульна контрольна робота №3 (25 балів)	

Модулі	Змістовий модуль 4				Змістовий модуль 5			
Назва модуля	Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей (116 б.)				Порушення темпо-ритмічної сторони мовлення (93 б.)			
Лекції	1 (1 бал)	2 (2 бали)	1 (1 бал)	2 (1 бал)	1 (1 бал)	1 (1 бал)	1 (1 бал)	1 (1 бал)
Теми лекцій	Симптоматика ЗНМ.	Обстеження мовлення дітей із ЗНМ	Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ.	Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ.	Поняття, причини виникнення, симптоматика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення та їх класифікація.	Заїкання як стійке мовленнєве порушення. Диференціальна діагностика різних форм заїкання у дітей.	Лікувально-педагогічний комплекс подолання заїкання. Етапи логопедичного впливу при темпо-ритмічних порушеннях мовлення.	Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих. Профілактика темпо-ритмічних порушень мовлення.
Практичні заняття		11 балів	11 балів	11 балів		11 балів		11 балів
Теми практичних занять		Обстеження мовлення дітей із ЗНМ	Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ.	Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ.		Заїкання як стійке мовленнєве порушення. Диференціальна діагностика різних форм заїкання у дітей.		Сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів, підлітків та дорослих.
Семінарські заняття	11 балів		11 балів	11 балів	11 балів		11 балів	
Теми семінарських занять	Симптоматика ЗНМ.		Організація корекційної роботи в групах для дітей з ЗНМ.	Зміст та методика логопедичної роботи при ЗНМ.	Поняття, причини виникнення, симптоматика порушень темпо-ритмічної сторони мовлення та їх класифікація.		Лікувально-педагогічний комплекс подолання заїкання. Етапи логопедичного впливу при темпо-ритмічних порушеннях мовлення.	
Самостійна робота	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів	5 балів

Поточний контроль	модульна контрольна робота №4 (25 балів)	модульна контрольна робота №5 (25 балів)
Підсумковий контроль	<p>Екзамен</p> <p>Всього: 415 балів. $k=415/60=6,91$</p>	

8. Рекомендовані джерела

Основна (базова):

1. Логопедія / За ред. проф. М.К.Шеремет. – К.: «Слово», 2015.
2. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків. – К., 1997.
3. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. / Укл. В.В.Тищенко, Є.Ю.Линдіна. – К. «Видавничий дім Дмитра Бураго», 2015. – 308 с.
4. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія та практика сучасної логопедії Випуск №4 – К.: Актуальна освіта, 2007. –С. 3-18.
5. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 120 с.

Додаткова:

1. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников, М., 1990.
2. Каше Г.А. Исправление недостатков речи у дошкольников. – М: Просвещение, 1972.
3. Логопедия. Учебное пособие для студ. дефектол. факульт. пед. вузов / под ред. Волковой Л.С., Шаховской С.Н., 3е изд. – М.: Владос, 1999.
4. Основы логопедии с практикумом по звукопроизношению / учеб. пособие под ред Волосовец. – М.: Академия, 2000.
5. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р.Е. Левиной. – М, 1968.
6. Пінчук Ю.В., Циба Л.Л. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л'. – К: КНТ, 2007.
7. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови у дітей. –К.: Рад. шк.,1983.
8. Смирнова Л. А. Приемы работы по преодолению импрессивного аграмматизма у детей // Дефектология. – №3. – 1979.
9. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – К., 1995.
10. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку // Дефектологія. – 2002, №3.
11. Соботович Е.Ф., Тищенко В.В., Бартенєва Л.И., Данилавичюте Э.А., Андрусишина Л.Е., Трофименко Л.И. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. - К.: Актуальна освіта, 1997.
12. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.
13. Тищенко В.В., Рібцун Ю.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. – К.: «Літера», 2009. – 128 с.
14. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова,

- В.І.Співака. – Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори. – 2013. – С.260-268
15. Тищенко В.В.Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія. Випуск 21. – 2012. – С.266-271.
  16. Чевелева Н. А. Преодоление заикания у детей: Пособие для логопедов и воспитателей логогрупп / Н. А. Чевелева. — М.: А. Казаков: Гном и Д, 2001 — 123 с.
  17. Шилова Е.А. Работа с заикающимися дошкольниками в условиях логопедической группы детского сада / Е.А. Шилова, С.А. Замотаева // Логопедия. – 2005. – №2. – С.54-62.
  18. Шкловский В.М. Групповая психотерапия в процессе преодоления заикания // Логопедия. Методическое наследие: Пособие для логопедов и студ. дефектол. факультетов пед. вузов /Под ред. Л.С. Волковой: В 5 кн. – М. : Гуманит, изд. центр В Л АД ОС, 2003. — Кн. II: Нарушения темпа и ритма речи: Заикание. Брадилалия. Тахилалия. – 432 с. – (Б-ка учителя-дефектолога).
  19. Юдин Н. Как помочь ребенку избавиться от заикания / Н. Юдин // Воспитание школьников. – 2004. – №3. – С.38-41.
  20. Яковлев С.Б. Коррекция заикания у дошкольников / С.Б. Яковлев // Логопед в детском саду. – 2006. – №2. – С. 40-43.
  21. Ястребова А. В. Коррекция заикания у учащихся общеобразовательной школы: Пособие для учителей-логопедов / Ястребова А. В. — М.: Просвещение, 1980. – 104 с.